

ЗАМАН

Газета издаётся на балкарском языке с 1924 года

Интернет-версия: zamankbr.ru

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ
ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ

ВРЕМЯ

ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА
КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

ЖЫЙЫЛЫУ

Устазларыбыз эришиулеге былай аз нек къошуладыла?

Тюнене КъМР-ни Башчысы Юрий Коков баш магъаналы миллет проектлени жашауда бардыруу эм демография политика жаны бла советни кезиулю жыйылыуун бардыргъанды. Анда сёз сабийлени школгъа дери билим беруу учрежденияла бла жалчытыну юсюнден баргъанды.

Аны ача, Юрий Александрович «Билим беруу» миллет проект бу сферада болумну иги жанына тюрлендирге себеплик этгенин чертгенди. «Бююнлюкде окъуугъа къырал власть органла, жамауат институтла энчи эс бурадыла. Миллет программа

89,7 минг сабий бардыла. «Сабий сад» электрон системаны регион бёлюмюнде уа балаларын окъуу учреждениягъа берирге суйгенлени очереди къуралгъанды. Анда эсепде юч жылгъа дери 2,2 минг, ючден жетиге дери уа – 519 сабий турадыла. «Арт беш жыл-

сора Юрий Коков энчи иели сабий садлада къоркъуусузлукъ къалай жалчытылыннганын соргъанды. Нина Гузеровнаны айтханына кёре, аны ачаргъа суйгенни лицензиясы болургъа керекди. Алай закон налог службагъа энчи предпринимательча эсепге туруп, сабийлеге къысха заманны къарагъан къауумланы къуаргъа эркин этеди. Бююнлюкде Нальчикде аллай 15 жер барды. «Энчи предпринимательге уа лицензия керекмейди», - дегенди министр.

фахмулу жаш тёлюге айныргъа болушды, жангы окъуу программаланы, методикаланы синдирирге себеплик этеди», - дегенди.

Федерал эм республикалы бюджетледен школла, сабий садла ишлетирге, аланы окъуу эм лаборатория керекле бла жалчытыргъа, автобуса сатып алыргъа, компьютер классланы жангытыргъа, башха жумушланы толтурургъа ача бёлюнеди. Устазланы кёллендир мурат бла уа айлыкъны тёлуюн жангы низамы кийирилгенди. «Хакъ аланы ишлерини качествосунуа кёре тёлениди», - дегенди ол.

Болсада кемчиликле аз тёлюлдюле. «Бююн а бу сферада жетишмеген затланы ачыкълап, аланы кетериуно амалларын табарбыз деп ышанам», - дегенди Юрий Коков.

Школгъа дери жыл санда сабийчикле окъуу учрежденияла бла къалай жалчытылыннганлары юсюнден докладны КъМР-ни Правительствосуну Председателини орунбасары – билим беруу, илму эм жаш тёлуюн ишлери жаны бла министр **Нина Емужева** этгенди. Ол билдиргенча, бююнлюкде республикада жети жылгъа дери

ны ичинде туугъанладан башлап жети жылгъа дери жетгенлени саны иги да ёсгенди», - дегенди министр.

Быйыл сабий садлада 1,5 минг жангы окъуу жер ачаргъа белгилениди. Аны хайырындан очередни кетерирге мурат барды. Былтыр а жангы мекямла ишленип эмда болгъанларында модернизация жумушла тамамланып 3,1 минг жер къуралгъан эди. «Ол санда Яникойда энчи иели сабий сад ишлеп башлагъанды. Ары 55 балачыкъ жюрюйдюле», - деп къошханды ол.

Бу жумушлагъа федерал бюджетден 149,7 миллион сом бёлюнетди, республика анга 64,1 миллион сом къошады. Устазланы билимлерин игилендирюге да энчи эс бурулады. Министри айтханына кёре, аланы 83,7 проценти тийишли курсланы бошагъандыла.

Болсада проблемала уа энтта бардыла. Сёз ючюн, бир-бир учрежденияланы къурулушлары заманында бошалмагъандыла, битдиргенлери уа тюрлю-тюрлю сылтаула бла хайырланыргъа берилмегенди. Андан сора да, сабий садланы асламына тынгылы ремонт керекди.

Докладха тынгылагъандан

Юрий Коков аллай къауумланы ишлерин контрольгъа алыргъа кереклисин чертгенди. «Биз аланы ачхан адам ким болгъанын, сабийчикле къаллай болумда тургъанларын билдирге борчлубуз. Алада балачыкланы къоркъуусузлукълары жалчытылгъанды дерча тёлюлдю. Тамбла бир тюрлю къауугъа болса уа, властын терслерикдиле», - дегенди эмда премьер-министр Мусукланы Алийге бир айны ичинде аланы тинтип, справка хазырларгъа буюргъанды.

Ызы бла республикада «Бек иги устаз» деген конкурсну итоглары сюзюлгенди. Нина Емужева айтханына кёре, КъМР-ни Правительствосуну бла РФ-ни Билим беруу министрствосуну араларында келишим этилгенди. Анга кёре республикагъа конкурсну бардырыргъа субсидия бёлюннгенди. Билим, сынау жаны бла да артыкъда уллу жетишилме болдурган жети устазгъа РФ-ни Президентини саугъасы бериледи - 200 минг сом. Дагъыда бешеленге уа республикалы бюджетден 100-шер минг сом, оноуланга уа - 50-шер минг сом тёленирикди.

Ахыры 2-чи бетдеди.

Къырал жумушла

Юрий Коков Россейни ФНП-сыны преусегатели Михаил Шмаков бла тубешгенди

КъМР-ни Башчысы Юрий Коков КъМР-ни Правительствосуну юйюнде Россейни Жалынчакъсыз профсоюзларыны федерациясыны (ФНП-сыны) председатели **Михаил Шмаков** бла тубешгенди. Ала экиси да республиканы власть органларыны бла профсоюзланы араларында байламлыкъла къалай къурал-

гъанларына къарагъандыла, шёндюго къыйын экономика болумда урунганланы социальный эркинликлерин жалчытынуу, халкъны билимин андан ары ёсдюрююно амалларын сюзюгенди.

КъМР-ни Башчысыны бла Правительствосуну пресс-службасы.

Байламлыкъла

КъМР-ни делегациясы Дербентни 2000-жыллыгъына амалгъан къууанчлагъа къатышханды

Къабарты-Малкъарны делегациясы республиканы Правительствосуну Председатели **Мусукланы Алийни** башчылыгында Дербентни 2000-жыллыкъ юбилейине къатышханды. Бизден байрамгъа баргъан къауумгъа республиканы законла чыгарыуучу эмда толтуруучу власть органларыны башчылары, культураны бла искусствону келечилери киргенди.

Дербентни ара майданында байрамны чеклеринде Шимал Кавказны халкъларыны адет-тёрелерин толу баямлагъан миллет къошла къуралгъан эдиле. Къабарты-Малкъарны арбазына да уллу эс бурулгъанды. Аны жокълагъанла къолдан усталаны ишлерине къарагъа онг тапхандыла. Халкъ коллективлени жырлагъанларын бла тепсегенлерин, миллет инструментледе сокъгъанларын да бек жаратхандыла.

Кёренини, эшитгенини юсюнден айта, Урван районну ад-

министрациясыны башчысы Азамат Кошеев Дербент эки минг жылдан артыкъ заманны ичинде онла бла халкъла туугъан къарындашлагъа жашап келген таушулукъ шахар болгъанын чертгенди. Ол - ачыкъ кёкню тубюнде уллу музейди, дегенди.

Урван район Дербент бла къарындаш байламлыкъла жюрютюп келгенли 13 жыл болады. Ол заманны ичинде аланы маданият, спорт, туризм жаны бла да бирге ишлеулери кюч ала барады.

Устазларыбыз эришиүлеге былай аз нек кыошуладыла?

Ахыры. Аллы 1-чи бетдеди.

Битеу да бирге конкурсуа 30 адам заявка бергенди. Экспертле уа ала шендоюг программаланы жашауга кыалай синдиргенлерин, ала жарашдырган методикалары, салулуклары осал сабийле бла кыалай ишлегенлерин тергеп, алчылары сайларкыдыла. Аны очной эм заочной бөлүмлери бардыла. Биринчиден, устазла документлени кыргозтедиле, ызы бла аланы презентациясы болады.

Конкурсну кыргоздюлеры 5 октябрде -Устазны кюннде - белгили боллукдыла. Быйыл а

анга кыатышырга сыйгенлени жаргысы тенгли бири эл школлары педагогаларыдыла.

Шендоюг уа биринчи юч жерни алганлары атлары белгилиди. Биринчиге Шалушка элли школуна орус тилден бла литературадан устазы **Ляна Лиева** чыккыды. Экинчи - Нальчикини 29 лицейини башланган классларыны устазы **Лариса Кашуковедди**. Ючюнчю жерлени уа Нальчикини 2 эм 6 номерли лицейлерини физикадан бла биологиядан устазлары **Аслан Кашежев** эм **Алтуулары Жансурат** юлешедиле. Ала РФ-ни Президентини саугъасын

алыргы боллукдыла.

Регион бөлүмде хорлаганла уа ызы бла федерал конкурсуа кыатышырга эркиндиле. Нина Гузеровна айтханыча, арт жыллада республикадан анга бир адам да бармаганды, жаланда 2005 жылда Кыабарты-Малкырдан устаз аны лауреаты болган эди.

Юрий Кокос конкурсуа кыатышханлары саны аз болганына сейир этгенди. «Республикада тогуз минден аслам устаз барды, алай аладан документлерин жаланда 30-су кыргозтгендиле. Ол а бек азды. Заякчаланы нек бермегенлерин

ангыларгы керекди. Ол федерал излемле асыры кыаты болганлары неда тыйгыччаны кыалою, огъесе устазларыбызны билимлерини кыачыосуу бламы байламлыды?»-дегенди.

Кенгешде «Билим берии» миллет проектни чеклеринде РФ-ни Президентини эмда КМР-ни кырал саугъаларына тийишли болган фахмулу жаш адамлары тизмелери да кыабыл кыролгондиле. Нина Емузованы айтханына кыре, бу конкурс 2006 жылдан бери бардырылады, бу кезиуде Кыабарты-Малкырдан 267 жаш адам аны лауреатлары болгандыла, 77

жаш бла кыыз а ачча саугъала кыатхандыла.

Быйыл конкурс 15 номинацияда бардырылады. Регионла аралы конкурсуада бла олимпиадалада хорлаган 11 жаш адамны аты белгили болганды. Ала 30 минг сом кыоллу боллукдыла. Энтта 11 жаша бла кыызгы уа 15-шер минг сом берилкиди - ала республикалы конкурсуада алчыладыла.

Кенгешде башха вопросла да сюзюлгендиле. Ол тийишли эсгертумени кыабыл этиу бла бошалганды.

ТИКАЛАНЫ Фатима.

Промышленность

Кыаты кыурчдан инструментлени кесибизде этерге

Кыабарты-Малкыарны промышленность эм сатыу-алыу министри **Залим-Гери Губашиев** РФ-ни промышленность эм сатыу-алыу министри **Денис Мантуров** бла кыеп болмай Москвада тюбешгенди. Аланы араларында ушакъ кыаты кыурчдан инструментле чыгарыу жаны бла проишводстволаны кыурауны юсюнден барганды. Дагында федерал власть органла бла республиканы Правительствоосу бу жаны бла бирге тамамланырык жумушла да сюзюлгендиле.

Жер-жерли ведомствону «Терекалмаз» акционер обществону жаланда инструментле чыгарыуга угъай, чыныкыган темирлерден, сырьедан (карбид вольфрама) этилген аберилени, ушакъ затланы жарашдырыуга да кыошаргы деген башламчылыгынын баш министерство да дурус кыргенди. Сагынылган проишводствону кыурау, республиканы Промышленность эм сатыу-алыу министрствосунда айтханларына кыре, бизни кыралны темирлени жарашдырыучу, машинала ишлеучю эм башха предприятиларын керекли материалла, инструментле бла жалчытыргыа онг берликди.

Вольфрам бла молибден тергелликдиле

Тырныаузда жер тюбюнде вольфрам бла молибден кыаллай бир болганларын тергеу ишле бардырыргыа белгиленеди. Бу кюнледе ол жумушну тамамларык предприятие сайланганды. Аны бла байламлы конкурсну ахырында «Ростех» компаниягы кирген «Гипроцветмет» илму институт бла келишим этилгенди. Анга Кыабарты-Малкыарны промышленность эм сатыу-алыу министри **Залим-Гери Губашиев** бла компанияны келечиси **Игорь Демидов** кыол салгандыла, деп билдиргендиле министрствону пресс-службасындан.

«Гипроцветмет» бизни кыралда тюрсюнлю металлургияда предприятиялары проектлерин жарашдырыу жаны бла эм кючлю институтадан бирине саналады. Промышленностьну багыр, кыоргъашин, цинк чыгарыучу бөлүмлеринде проектле аны башламчылыгы бла тамамланыладыла.

Келишимде жер тюбюнде неллай бир магъадан болганын келир жылда март айны ахырына дери тергеп бошаргыа белгиленеди. Бу ишни хайыры бла ары келлик инвестор да кыоранчланы азыракъ этерикди.

Тырныаузда жер тюбюнде магъадан хайырлануу бла байламлы проектге бизни кыралда уллу магъана бериледи. Аны тамамлауга РФ-ни Правительствоосуну башчысы **Дмитрий Медведев** контроль этеди. **Игорь Демидов** айтханга кыре, ол байлыкъланы хайырлануу - промышленностьну, ол санда кыоруула сфераны да, керекли сырьё бла жалчытыргыа онг берликди.

Кыаты кыурчдан этилген инструментлени иги кесеги (90%) бюгюнлюкде бизге тыш кыралдан келтириледи. Тырныаузда чыгарылган вольфрамдан бла молибденден а кыурчну кесибизде жарашдырыу башларгыа боллукды. Жаланда республикада бу проектге жангыдан кыураллык комбинатдан сора, энтта да эки предприятие кыошулукды: «Гидрометаллург» бла «Терекалмаз».

27 сентябрь - Машинала ишлеучюлени кюню

Не кыйын борчну да тамамларгыа кыолларындан келгенди, бюгюнлюкде да ол ыз бла барадыла

Хурметли шүхёла!

Россейни Машинала ишлеучюлерини союзу атындан, кесим энчи да сизни профессионал байрамыгыз бла жюрегимден кызыу алгышлайма!

Ата журтлу машинала ишлеуно сферасы кыралны экономика эмда кыоруулануу кючлерини мурдорун тутады. Индустриализацияны заманында кыралып, ол Уллу Ата журт урушда хорламгыа юлюшюн кыошханды, кыарылыбызны космос эмда ядерный даражасын кыторууге себеллик этгенди. Анга уа машинала ишлеуде деменгли борчланы жетишимли тамамларгыа кыолларындан келген кыеп тёлюле кыйынларын салгандыла, аны ючюн деп билимлерин, сынауларын, кыарыуларын-кючлерин да аймагъандыла.

Ишге жууалпы кыеден кыарау, хунерлилик бюгюнню тёлюге да тёреди. Ол а бусагатда, Запад бла санкция демлешуу бара тургъанда, экономиканы айыну атмалары селейгенде, углеводород ресурсланы багыалары тюшгенде, артыкыда магъаналыды. Россейни машинала ишлеучюлери импортну алышындыруу амалагыа не кыадар терк кыер, предприятиялары технология

онгларын жангытыр ючюн кыолдан келгенни аймактыкларына ийнангызы.

Россейни Машинала ишлеучюлерини союзу да ол борчланы тамамлаугыа себеллик этерге кыошерикиди, кыралны, бизнесменлени, граждян обществоланы институтларыны кючлерин бирикдириуно ызын андан ары алжасуз бардырыкыды. Ол а россейли машинала чыгарыу сфераны жетишимли айный барыуун жалчытыргыны, алай бла Ата журтубузну келир заманы кыолайлы болуруна юлюшюн кыошарыгына сёз да жокуды.

Сизге ата журтлу машинала чыгарыууда уллу жетишимле тежейме! Ишигизден кыуаныргызыны, анда хорламла болдурургызу, муратларыгызга жетер ючюн алгы таукел эмда базыныулу барыргызыны, кесигиз, жууукъларыгыз да насылып эмда кийик саулуклу болурургызу сыйгеними билдирем!

Сергей ЧЕМЕЗОВ,
Россейни Машинала

ишлеучюлерини союзуна председатели.

ОНОУЛАШУУ

Пассажирилени излемлерин толу тапдырыргыа

Кыеп болмай КМР-ни Транспорт эм связь жаны бла кырал комитетини келечилери **Май районда пассажир транспортну ишени юсюнден жыйылыу бардыргандыла. Анга КМР-ни промышленностуноу бла предпринимательни союзуна таматасы Жантемир Губачиков, СКФО-ну Ространснадзоруна республикада регион аралы бөлүмюно келечилери, район администрацияны башчысыны орунбасары Сергей Березнев, ОГБДД-ны ишчилери, «Пассажир перевозка» автопредприятие, маршрут таксилери болган энчи предпринимательле эм башхала кыатышхандыла.**

Жыйылыуно Майский сахар округну администрациясыны башчысы **Сергей Евдокимов** ачханды. Муниципалитетде пассажир транспорт бла байламлы келир заманда кыаллай жумушла этиликлерини юсюнден транспорт эм связь жаны бла кырал комитетни таматасыны орунбасары **Арслан Салманов** айтханды. Ол быйыл пассажирлени ташыргыа берилген контрактла тауусуллукларын билдире, келир жылдан маршрутда ишлеп башлар ючюн, жангы излемле толтурургыа, конкурс этерге керек боллук-

ларын да ангылатханды.

- Пассажирле кыйналмазча, бусагатда шахарда болган тёрт парковка азлык этеди. Аллай жерле элде да ишленирге тийишлидиле. Андан тышында да, жол жанларында белгиле да асламыракъ болургыа керекдиле. Бюгюнлюкде келишим бла машиналарында пассажирлени 44 энчи предприниматель ташыйдыла, - дегенди Салманов.

2014- 2015 жыллада Май районда пассажир транспортну иши бла байламлы контроль бардырган бөлүмюно таматасы **Хачим Унатлоков** эркиниксиз адамлары ташыган

оноулан тутулганын айтханды. Рейдлени кезиуонде бир тюрлю эркинлик берген кыагытлары болмай, машиналарын таксича хайырланганла да тюбей турганларын да чертгендиле.

Келир заманда аллай шартлагыа кыаты эс бурургыа, бузукълук этгенлени административ жууапха тартыргыа буюрулганды. Районда транспорт кыоркыуусулукну юсюнден соруугыа да тынгылы кыаралганды.

Май районну администрациясыны пресс-службасы.

БАЙРАМ

Гъайыт намаз, сууаплылык ишле, конкурс

Орта кюн Къабарты-Малкъар битеу дуняны муслиманлары бла бирге Къурман байрамны (Ид уль-Адха) биринчи кюнине тобегендиле. Тёреде жорюгенича, ол эрттенликде гъайыт намаз къылыгудан башланганды. Нальчикни ара межгитине, хар замандача, кёп адам келгенди. Тыш кыралланы келечилери да кёзге урунурча аслам эдиле.

Республиканы муслиманларын алгышларга ол кюн КъМР-ни Правительствоосуну Председателини орунбасары Владимир Битоков, КъМР-ни Парламентини депутаты, КПРФ-ни республикалы бёлюмюню таматасы Борис Паштов, Граждан обществову институтлары бла байламлыкка эмда миллеттени ишлери жаны бла управленияны таматасыны орунбасары Гергъокъланы Джамбулат келгендиле.

Республиканы Муслиманларын дин управлениясыны председатели Хазратали Дзасежев, жыйылгъанлагъа байрамны магъанасыны юсюнден ууаз бере, Москвада, битеу Европада окуна эм уллугъа саналгъан межгит ачыгъанын да билдиргенди. Ол къуанчы иште Россейни Президент Владимир Путин да къатышканын чертип айтханды. «Бу аламант мехмяны кыралда дин ахтла бек сакълагъандыла. Биз а мындан арысында да ислам дин айнык барырына

бек ышанабыз» - дегенди ол.

Владимир Битоков а Юрий Коковну алгышлау сёзон окъугъанды. Анда, республиканы Башчысы, муслиманланы Къурман бла жорегинден алгышлау, бу сыйлы байрам барыбызга да тынчлык, ырахатлык келтирсин, халкларыбызны адет-төрелерин, ниет эмда маданият байлыкларыны жангыртууну белгиси болгъанлай къалсын, дегенди. Муслиманлагъа, Къабарты-Малкъарны саулай да жамаутына, саулык, насып эмда монглукъ тежегенди.

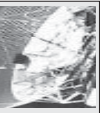
Ол кюн межгитде сабийлеге деп байрам къурагъандыла. Аны чеклеринде исламны жорукларынын ким иги билгенин ачыклар ючюн конкурс да

бардырылгъанды. Анга жюзден артык жашчык бла кызычык къатышхандыла. Биринчи жерлени алгъанла бла бирге ары келгенли барысына да ДУМ саулагъа бергенди.

Къабарты-Малкъарда къолайсызла, ёксюз сабийле эм башхала да юлюшсюз къалмасынла дегенини айтып, Чечен Республиканы Башчысы Рамзан Кадыров эки минг, Тюркети жандауурле фонд а 400 кый жибергендиле. Ол кыралдан дагы эми предприниматель Нальчике Сириядан къачып келгенлеге жюз кый сапы алгъанды. Ол кюн башхала да къарысузлагъа колларындан келгенлерича болушхандыла.

КУРДАНЛАНЫ Сюлемен.

Шимал Кавказ кюн сайын

Ахмат хажи Кадыров атлы фонд Къурманда 60 минг къой юлешгенди

Къурман байрамны хурметине Ахмат хажи Кадыров атлы регионал жамаут фонд 60 минг къой юлешгенди. Аны юсюнден Чечени башчысы Рамзан Кадыров соцсетде кесини бетинде билдире.

- Байрамны аллында республиканы таматасыны оноуу бла жоулган полицияны къуллукчуларыны, иймамланы, къолайсызланы, власть органданы ишчилерини юйорлерине юлеширге 32 минг къой сапы алыннганды. Дагыда Россейни Юг жанындагы регионларында жангыз адамлагъа, уллайгъанлагъа, ауругъанлагъа, жорлы гражданлагъа, кёп сабийли юйорлеге 30 минг ууакъ аякы тапдырылгъанды, - деп жазганды Кадыров.

«Росгеологияны» специалистлери Адыггеяда алтын излеп башлагъандыла

«Росгеологияны» специалистлери Адыггеяда «Белореченский магдадан арада алтын излеп башлагъандыла. «Ставкриймушество» предпритияны пресс-службасы билдиргенге кёре, тинтиуле бюджетни ахчасына 2017 жылны ахырына дери бардырылыккъдыла.

- Республикада алтын магдаданла Белая черекни бутакларында жыйылгандыла. Совет жылда окуна ол тийреде асыл металла таба эдиле, - деп «Кольцовгеологияны» баш директор Виктор Ереминни сёзлерин келтиредиле.

Бу жерни уллулугу 113 квадрат километрди. Специалистле излеу модельни хазырлайдыла. Участкаланы суратларын белгилейдиле.

Донда 16 мингден артыкъ фатар сюегендиле

Профильли министерствону келечилери билдиргенге кёре, Россейде юйле салынуу битеу ёлчегинде Ростов областыны юлюшю юч процентни тутады. Аны бла бирге быыл январь-августда Донда 1 миллион 364 минг квадрат метр адам жашаган жер берилгенди.

- Фатарланы кийириу битеу муниципал районлада бла шахарлада бардырылганды. Аладан 35-инде кёрюмдюле бытырдан эсе асламдыла, - деп билдиргенди министр Николай Безуглов.

Бийик жорюшлени Азов, Гуково, Новочеркасск, Таганрог, Азовский, Багаевский, Дубовский, Октябрьский эм башха муниципалитетле кёрюзтедиле. Мындан ары да ала ишни къыста бардырылга таукелдиле.

Астрахань тахта кёгетлени эм харбызланы Кърымгъа эм Россейни шимал шахарларына ийгенди

Астрахань область биринчи кере тахта кёгетлени бла харбызларын Кърымгъа эм кыралыбызны шимал шахарларына жибергенди. Аны юсюнден журналистлеге регион эл мюлк эм чабакъ промышленносткуну министри Алексей Галкин айтханды.

- Продукциябызны шималга, сёз ючюн, Читагъа, Благовещенскге, Иркутскге тапдырунуу географиясы кенгергенди. Къырма быйыл харбызла, болгар чибжи ийгенбиз. Къазахстанга тапдыруларыбызны ёлчеге да кёбейгенди, - деп къошханды Галкин.

Ол билдиргенге кёре, регионда ёсдюрген эл мюлк продукцияларыны 75 проценти тышына кетеди. Аны неча сатылганыны тюз тарихлери жылны ахырында белгили боллукъдула.

Къобан селекционерле будайны рекорд тирлик берген сортун чыгаргандыла

Гектардан 132,3 центнер тирлик алырча будайны жангы сортун Краснодар эл мюлк илму-тинтиу институту ишчилери чыгаргандыла. Бусагъатда ол кырал сынаула ётеди. «Рекорд битимлик берген, сууукъга чыдамлы, орталык бишген сортау ол. Аны бла бирге иги татыуу кёгетлерин да сакълайды», - дегенди илму учрежденианы бёлюмюню таматасы Россей илму академияны академиги Людмила Беспалова.

Башында айтылганыча, шёндю алиллени чыгаруларыны файдалыгына тынгылы кьорала турады. Фермерлеге сорт келир жыл тошерикди.

Литератураны жылы

Жаш жазычуланы билимлерин бла фахмуларын айнытыр онгла къураргъа

Тюне Нальчикде «Синдика» интур - отельде Литератураны жылыны чегинде Шимал Кавказны жаш жазычуларыны сегизинчи кере бардырылган жыйылуу къуралганды. Тюбешию Социальный - экономический эм интеллектуальный программаланы фонду (СЭИП фонд) къурагъанды. Аны президентни СССР-ни Къырал саугъасыны лауреаты Сергей Филатовду.

Белгилисича, фонд эмда магъаналы ишледен бирине Шимал Кавказны жазычулары бла жетишимли диалог бардыруну санаиды. Кавказ республикада чыкыгъан авторланы чыгармалары бла жаланда Россейни окъучусун шагъырейлендирген бла чекленмей, аланы битеудунияда да танырча этер амалланы къура, кёчорме школу айнытуу эмда кыралыбызда миллет жазычулары бла поэтленини культура байлыкларыны сакълау ала бардыргъан жумушну магъаналы ызларындан биридиле. Бюгонлюкде жаш литераторланы билимлерин, хунерликлерин айнытырча онгла хазна къуралмайдыла. Филатовну фонду ишни ол жанына да уллу эс бёледиле.

- Жарсыуларыбыздан бири-кыралны ара маданият жашаудан регионланы кенде къалгъанларыды, - деп чертгенди «Современная литература в республиках Северного Кавказа» деген ат бла бардырылган «тёгерек столда» Филатов. - Ол жанына кыайгырча, 2008 - 2010 жыллада «АСТ» издательствода шимал кавказлы авторланы чыгармалары бла юч жыйымдык басмаланганды эм аланы тизгинлери ара литература журналары бетлеринде да сыйлы жерлерин алгъандыла.

Миллет жаш авторлагъа билеклик этер умут бла СЭИП фонд «Молодые писатели Кавказа», «Новая русская критика», «Новые писатели», «Каталог лучших произведений молодых писателей России» деген китابلаны чыгарганды. «Молодая литература России» деген серияда уа энциклопедия болуп чеченли жазычу Герман Садулаевни «Пурга, или миф о конце света» дегени басмаланганды. «Пролог» интернет - журналда да жаш

номерлеге къошарыгъын айтханды ол. Ол оймгъа ыразылгъын билдире, Сергей Александрович да жаш авторланы адабият журналлада басмаланганлары чыгармачылыкларына уллу себеплик этгенин чертгенди.

Чечен Республиканы Жазычуларыны союзуну таматасы Канта Ибрагимов да Социальный - экономический эм интеллектуальный программаланы Филатов атлы фонду чеченлини литератураларыны жангы ыз бла барыуна, жангы атланы белгили этуде уллу болушлугун белгилегенди.

- Биз бу биригюню ишни хайырындан Север Осестьяны, Дагыстанны, Къабарты-Малкъарны жаш жазычуларын таныганбыз. Ол а бюгонлюкде бек магъаналыды, - деп Ибрагимов жыйылгъанланы «Литература республик Северного Кавказа» деген басмагъа хазырлана тургъан жангы жыйымдык бла шагъырейлендиргенди.

Адабиятны, тилни, кёчорме школаланы бусагъатда болууларыны юсюнден кесаматчы. «Вайнах» журналы баш редакторуну орунбасары Лидия Довлеткиреева, КъМР-ни Жазычуларыны союзуну правленийни таматасыны орунбасары Юрий Тхагзитов, филология илмуланы доктору Мадина Хакуашева, «Кабардино - Балкарская правда» газетни корреспонденти, поэтесса Моттаиланы Светлана эм башхала да сёлешгендиле.

«Тёгерек столду» ахырында КъМР - ни культура министри Мухадим Кумахов, Филатовну фонду тутхан огуурлу иште ыразылгъын билдире, бюгонлюкде миллет тиллени, литератураны да къолга алмасакъ, артада кеч боллукъду, дегенди. Сергей Александрович а, кесини жанындан, жыйылгъанланы Москвага Адабият жылыны чегинде къураллык магъаналы тюбешиюле чакъырганды.

Кенгеш андан ары ишин 28 сентябрьге дери секцияла бла мастер - класслада бардырылыкды.

ЖАНГОРАЗЛАНЫ Нажабат.

ЖАМАУАТ ПАЛАТА

Эм иги юретиучюлеге - алгыш сөзле, хурмет, саугъала

Юретиучюню кюнню алдында КМР-ни Жамауат палатасында школга дери билим беруу учрежденилада сабийлени ариу юретиуде заманларын, кыйынларын аямай, ишлерин бет жыйыны толтурганла саугъалангандыла. Бу кыуанчы ише палатаны председатели **Хазратали Бердов**, аны орун басарлары **Людмила Федченко** бла **Атталаны Жамал**, Билим беруу, илму, жаш телю политика эм спорт жаны бла комиссияны башчысы **Петр Иванов**, Черкеслени халкыла аралы ассо-

циациясыны (МЧА) таматасы, палатаны члени **Хаути Сохроков** кытайшандыла.

Хазратали Александрович жыйылганланы жюрөкден алгышлаганды: «Кыралыбызны тарыхында кыйын жылла болгандыла, алай ала бизни республикага аны биринчи Президенти Валерий Коконву хайырындан хаталарын тийдирмегенди. Ол министрстволага бла ведомстволага сабий садланы профилверин тюрлендирге, аланы сатарга кыймагъанлай, аланы сакъ-

ларга кюрешгенди. Баланы юретиуп сабий сатдан башларга керекди. Абаданарак заманында кеч боллукъду. Ол себепден биогонню байрамны магъанасы бютон бек ёседи. Мен сизге жаш телюню юретиуде кеп жылланы жетишимли ишлеригизни тейейме».

Атталаны Жамал а онсегизинчи ёмюрде окуна философ Джон Локк битеу халкыны болуму сабийлени тюз юретиуде кере боллугун айткан эди, дегенди. Биогонлюкте да бу оном магъанасын тас этмегенди. Гитчелени

тёзомлююкге, башха миллетлени келечилери бла байламлык-ла жюрютюню культурасына тюрюндюрю, адет-тёребизни, тилибизни сакълау – сиз тамалаган борчладандыла, ала сизни кьолугъуздадыла. Мен сизге уллу хурмет этеме, саулукулду, жетишимли болуругъузу сиеме, дегенди ол.

Алай бла Жамауат палатаны Сыйлы грамоталарына республиканы районларындан бла шахарларындан онтёрт адам тийишли болгандыла, ол санда Кёнделенден **Бечелланы Тох-**

тохан, Нальчикден **Будайланы Лиза**, Къашхатаудан **Занибекланы Арубат**, Экинчи Чегемден **Хубиланы Лариса**, Исламейден **Оразаланы Римма**.

Хаути Сохроков да, воспитательге ыразылыгын билдире, **Занибекланы Арубатыны**, **Валентина Коллаузинаны** (Майский шахар) бла **Галина Иванованы** (Нальчик шахар) МЧА-ны Сыйлы грамоталары бла белгилегенди.

Байрам тюрбешу бирге суратка тюршю бла бошалганды.

КУЛЬЧАЛАНЫ Зульфия.

ДАТА

«Сабийлени керти да сие эсенг, аланы тамбаларына кыйгырырга керексе»

Бир кыуум жылдан бери 27 сентябрьде юретиучюню кюню белгиленди. Биз биринчи устазларыбызга кыаллай бир ыспас, хурмет да эте эсек, юретиучюлеге да аныча ыразылыгыбызны билдирге керекбиз. Нек дегенде сабийлени тюз жолга салууда, жамауатда кеслерин жюрютюуге юретиуде аланы кыйынлары уллуду.

Профессионал байрамны алдында биз Янкой элени сабий садны тамата группасыны юретиучюсю **Жаубермезланы Мадина** бла ушакъ этгенбиз. Ол бу усталыкыны сайлап, анга кертичи болуп келгенли жыйырма жылдан атлаганды. Ишинде болдурган жетишимлери ючюн **Чегем районну билим беруу управленисыны атындан грамотала, диплома бла да кеп кере саугаланганды.**

- **Мадина Руслановна**, арт кезиуде сабий садлада жерле жетишмелерини юсонден кеп айтылады. Бу проблема аз-аздан кетериле да барады. Сизде бусагъатда ол жаны бла кыалайды болумугъуз?

- Садигимбиз 2003 жылда школну бойсунуунда ачылганды. Ол заманда жаланда бир группага жерибиз бар эди. Ары онсегиз сабий жюрюгенди. Аланы анда школга хазырлай эдик. Ары дери элде садик жокъ эди, жюрюрге сийгенле уа кеп эдиле. Биогонлюкте да айтып турадыла жангы мекам салырга. Ол проекте болганлыкыга, алыкыа кыачан ишленирги уа белгисизди.

2010 жылда экинчи группаны да кыошкан эдик. Школдан бир кабинетни, библиотеканы да башха жерге кечюрюп, алай ачкан эдик аны. Алай бла садигимбизге 70 сабий келип тебиреди. Болса да ол эки элге – Янкойга бла Каменкага – азылкы этгенди. Бу экинчи группабызга да школга хазырлангыкыла жюрюгенди.

Быйыл окуу жылдан башлаб а биз тёрт группа болабыз – гитче, ортанчы эм эки тамата. Энди садикте сабийле юч жылларындан тебиреп келедиле. Саулай алып айтсакъ, жюз жашчык бла кызычык жюрюидю. Аладан 90-ны сау кюн турадыла садикте, кыалганлары уа жарым кюнню.

- Шёндю садиктеде юретиучюню, окутуучю эсге алып айтсакъ, не проблемалага тюрбейли юретиучюле?

- Бизни кыйнаган бу эди: адамла, сабий алыкыа гитче

болганына да кыарамай, аны тамата группага келтирип тургандыла. Дагыда эки кыуумну ачылганы бизге бу жаны бла танг болушлукъду. Аны хайыры уллуду. Нек дегенде тёрт группаны да хар бирине энди сабийле кеслерини жыл санларына тийишлиликте жюрюйдюле. Ансы ата-анала, министрствога дери жетип, садикте жерни алай мажарып тургандыла.

Сабийле бир жыл санда болмаса уа, юретиучюге группада ишлеген кыйынды. Сёз ючюн, аланы таматаларына дерс берирге керек, бирсилерин а - ойнатгыра. Алай бла уа юретиуде биз сийгенча бармай кыалырга да боллукъду.

Айтханымча, биогонлюкте ол проблемабыз азайганды. Очерединбиз аслам эди. Ючжыллыкларына бла школга барлыкъланы жерле бла барысын да жалчытханбыз. Ясли группа ачар онгубуз а алыкыа жокъду. Болсада Владимир Путинни буйругъу жашауда бардырылганча керюнеди. Аны хайыры бла бизни жарсыуларыбыз да кетерилге деп ышанабыз.

- **Сабий сад, бек биринчиден, анга жюрюгенлени заманлары заууклу озарча, ала бир жукъдан да кыйналмазча кесини ишин алай бардырырга керекди. Сизде ол жаны бла хар затыбыз да тынгылымыды?**

- Заведующийибизден сора, сегиз юретиучю бла сегиз да нянечка барбыз шёндю. Гитчелени хар не кереклерине да мында уллу эс бурады. Кюннге юч кере жылы аш бла да жал-

чытылынадыла. Тюрш азыкъ хар заманда да эт бла болады. Аны бла бирге кётелге да бериледи. Ашны тюрлю-тюрлю этиуде да энчи магъана бериледи. Аны кесибизни школбузуну слововасында хазырлап, алай келтиредиле.

Жатхан жерле быйыл асламырак болурча ырыскы ёлюнген эди да, ундурукларын, тешеклерин, жастыкларын да жангыртханбыз. Эндиге дери ундурукларыбыз мында сау кюнню турганлагъа жетмеучю эдиле да, быйыл аланы санын кёбюрөк этерге онг болганды. Аш-суугъа хайырланган адырларыбызны, столларыбызны да жангыртханбыз.

Группалада ойнарча мойюшле да кыураганбыз: тюкен, поликлиника дагыда башхала. Ол затланы агъач устакыны да болушдуруп кесибиз этип кюрешибиз. Бу мойюшлеге иги кесек кыйын салганбыз. Гинжиле бла ойнарча бешикчикле да ишлегенбиз. Табийгытны мойюшю да жарашдырганма. Аны сабийле бегирек сюедиле.

Кеслери колчукълары бла помидор, наша урлукчулыла салган эдиле да стаканчыкыла, артада жайда аланы юйлерине элтгенди. Сабий хар затны кёзо бла кёрюп, кюлю бла да этерге кюрешсе, анга кере юйренген да этеди.

- Шёндю ФГОС-ланы вузлага, школлага угъай, садиклеге окуу синдирип тебирегенди. Сиз да ишлеп башлаганмысыз алыга кере?

- Бусагъатда жангы стандарт-

лагъа тийишлиликте группалада компьютер бла интерактивный кыанга да болурга керекдиле. Ашны тюрлю-тюрлю этиуде да энчи магъана бериледи. Аны кесибизни школбузуну слововасында хазырлап, алай келтиредиле.

Сабийлени бу дерсде деп олтуртуп турмай, гитче экспериментле кыурап, сёз ючюн, жолуучулукыга барганча этип, теманы оюн халда берирча программа алай кыурапганды. Жашчыкъланы, кызычыкъланы айнуларына бу тюрлениулени хатасы жокъду. Нек дегенде ала кыуру олтуртуп турурга сиймейдиле.

Дерсперибиз да комплекс халда болгандыла. Аланы бирини ичинде жомакъ окуйи неда жыр кырай эсенг, ол текстледе айтылган затлага кере аппликацияла этесе, пластилинден суратла ишлейсе. Неда боюланы хайырланаса. Алай бла бир дерсде сабийлени башха-башха затлага эсин буруп, алай юйретесе. Ол эрикмей, теманы женгил анылайды, акылына алады. ФГОС-лада бу жанына уллу магъана бериледи.

Хар затыбыз жетишип да кыалмайды. Алай, айтханымча, кесибиз кьолубуз бла да этип, плакатланы да хайырлангып, сабийлени заманы, программаны да излемине кере юйретип, биогонню школга хазыр болуп барырча билимбизни, заманыбызны да аямайбыз.

- **Адам жыйырма жылны бир усталыкыда ишлесе, тенгешди-**

бир заты да бола болур?

- Янкойга дери Нальчикде «Насып» деген садикте да кеп жыл ишлегенме. Ол манга сынау жыйышдырырга бек болушханды. Билемисиз, сексеничи жылланы алдында окуна ол билим берген учреждениа болум башха эди. Хар дерсини энчи кабинетде бардыргандыла. Бассейни, кыш терек баччасы окуна бар эдиле. Шёндю да бу садик бек ахшыладан бирине саналады. Мен а, биринчиден, анда юйренгениме кыууанам, аны бла бирге уа элде да алай онгла болуруна ышанам.

Дагыда садикте бош алай анстан угъай, неда башха жерде иш тапмай, ох да, былайда кечине турайым деп угъай, усталыгыма кере келгениме ыразыма. Педагогика колледжни школга дери билим берген ёлюмюн таууханма. Ол ата-анамы кыйыныды. Аны бошуна кетмегинине да кыууанам.

Биз сабийлени сиймесенг, ишлеялыкы тюрюлсе дерге ёчбюз. Ол алай тюрюлдо демейме. Жаланда сиймеклик азылкы этерикди. Сен кесинги ишинги уста билирге, профессионал да болурга керексе. Ма ол заманда балаланы кертичи бла да суюсе. Нек дегенде аланы тамбалагы кюнлерине кыйгырыса.

- **Айхай да, сабийлик сейрлик дунияды. Аланы кыатында кесинг да башхача болуп кыаласа, сейрсинесе, учунасы. Эсинде кыалган зат а бармыды?**

- Болмай а. Ала алай сейрликледиле. Хар затны да бир такыйкыга билип кыорга итинедиле. Болсада биз, таматала, кыалай башха эсек бир бирден, ала да алайдыла. Бир затны айттайым. Бизни сабийлени герб, байракъ, гимн дегенча затла бла шагъарейлендирген дерсбиз болуучуду.

Аладан биринде Россейни гимнини музикасын салама. Сабийледен бирчиги уа, ёрге кьобуп, аны жырлап башласа боламыды! Башындан аягына дери айтды. Жашчыкны аты Алимди. Жарсыула, тукьумун эсералмайма. Ма алай хычууну керюнген эди.

Янкойда ишлегени бери да онеки выпускубуз болганды. Анча жылны ичинде ненча сабийни тюз жолга салырга кыйынмы кирген эсе да, барысын да кесимикыла кереме, насылыла, саулукчула болса сиеме. Садик ол жаланда гитчеле юйренген жер тюрюлдо. Ала бла бирге биз да усталыгыбызны ёсдюре, айны, жетишимли бола барабыз.

МОКЪАЛАНЫ Зухура.

АЧЫКЪ УШАКЪ

Дирижёр, атача, кьозгалады

Бу конде Юрий Темиркановну башчылыгында симфония оркестр Петербургда жангы сезонну ачаркыды. Брамсны фортепиано бла оркестрге концерти эмда Дмитрий Шостаковични Тогъузунчу симфониясы эшитилликди.

Арт кезиуде Темирканов кесини оркестри бла «Анси классик» халкъла аралы фестивалда концерт бергенди. Франциядан коллектив швейцар Люцерннге атланганды. Италияда Миланда, Туринде зауукълук тапдырганды тынгылачулагъа. Дагъыда Лондонда, Бухарестде сокъганды. Бу учуулары бёлюнюлерини ортасында Юрий Темирканов бизни сорууларыбызга жууалла бериге амал тапханды.

- Юрий Хатуевич, сизни коллективгиз башха дирижёрла бла да аз чыкмайды сахнага. Сиз ол концертлеге тынгылаймысыз эм алагъа къаллай багъа бичесиз?

- Ачыкъ айтайым, манга ол энчи зауукълук бермейди, нек десегиз мен кесим дирижёрлук этгенден эсе бек жарсыйма. Билмейме, нек. Атача кьозгалама. Сабийлеринг сахнада болганыч, ма аллай сезимле сынайма.

- Да сиз кесигиз чакырылган дирижёр болуучусуз да...

- Манга, бютюнда арт кезиуде, бу роль ыразылык бермейди. Бу процесс фабриканы, производствону эсгертеди. Музыка дуния бизнесге айланганды, манга ол жууукъ туюлдо.

- Алай болса да, сиз Римде Санта-Чечилия Миллет академияны оркестрини пультуну артында терк кёрюнесиз...

- Хау, бу оркестрде музыкантла бек усталдыла. Италияны да чексиз сюеме. Адам Мицкевич айтханыча, хар интеллигент адамы эки ата журту болурга керекди – Италия эм туугъан кыралы.

- Бююнлюкде дирижёр пультну артында биз согъуучуну кёребиз. Усталыкны кесинде бир зат тюрленгенмиди?

- Мени акъылыма кёре, дирижёрну усталыгы шёндю кризисдеди. «Бусагъатдагыды», «бусагъатдагы туюлдо» деген анылау жокъду. «Дирижёр» анылау барды. Хар согъуучу неда дирижёр жашаган заманына бойсунады, алай чемерликни магъанасында билинмейди.

Айхай да, аныларга тийишлиди: тоталитар заманлада дирижёрла диктаторла болурга боллукъ эдиле: ала кычыра, уруша эдиле, таякчыкларын сындыргандыла. Ол кезиу озганды. Шёндю музыкантла окуууладыла, халарлыдыла. Дирижёр оркестрге хар келген сайын алагъа керекли болганын кёрюзтюрге борчлуду.

- Петербург оркестр бла ишлеген жылларыгызда сиз битеу чыгарма ниетлеригизни толтурганмысыз?

- Ишексиз, угъай. Проектлерим бла ниетлерим кёпдюле, аны себепли мен оркестрде ишими андан ары бардырама. Сен быллай коллективге башчылык этсенг, бютюнда биз онглаган кыйын кезиуледе, ёз муратларынгы толтурган угъай, оркестрни кесин саклауду биринчи борч. Бу кьолубуздан келген эсе, манга, таматагъа, ол уллу насыпды.

- Оркестрде аслам жаш адам кёрюнеди.

- Ансыз боллукъ туюлдо – тёлёле алышынадыла. Алай болсада мен оркестрде чалбашланы сюеме. Билемисиз нек? Аллаи музыкант энди, Паганинича, сокъмай эсе да, бу оркестрде ишлегенини генетика кодун, тёрелерин элтеди. Жаш тёлё кёбюсюнде адепсизди – консерваториялада ол затха юйретмейдиле. Онгмаган, муратлары

толмаган солистле келдиле. Ала мында ишлегенлеге хатер этген сунадыла.

- Бизни борчубуз – жаш музыкантланы юйретиуду, алагъа Петербург филармонияны оркестринде сокъган къаллай насып болганын, мында ишлөп ахча алыу угъай, музыкага кьуллукъ этерге кереклисин анылау туюду.

- Бусагъатда заман кьайгылыды. Бир киши да билмейди, дуния кьайры барганын. Бу халда, сизни акъылыгызыга кёре, культурада уа къаллай белгиле эснендиле?

- Битеу дунияда, ол санда бизни кьыралда да, тин, ниет кийиксинип барадыла. Телевидение аямай миллион бузады. Китапланы окъуу модадан чыккъанды. Жангы тёлё культура бла жалган культураны аралап анылау боллукъ. Телеэкранладан эшитилген осал орус тил сабийни игини бла аманны айырырга юйреталлык туюлдо. Классика музыканы адамланы анларына татырга, ушагъусуз оюмладан кьутхарырга кючу барды, алай биз хар заманда кьытып турмайбыз.

- Сизни концертлеригизге келгенлени санына кёре, аланы ичинде жаш адамла да, хал алай умутсуз болмаз?

- Хау, адамла келдиле, мен аны кёреме. Бир-бир болмачы артистле толу стадионланы жыйганлары, адамланы 99 проценти ойнау-кюлюню излегенлери мени жунчутмайды. Сенича, солугъан, бийик искусство бла

тубешиуну сакълап турган залга кирсенг, алай адамланы намысламзга кыйынды. Алагъа ишлеу – зауукълукъду.

Андан сора да, билемисиз, мен Пушкинни сёзлерин терк-терк эсгереме: «Халкыны кийиклигини, жакхиллигини биринчи ышаны – кесини озган заманына хурмет этмеудю». Аны юсюнден да унутурга жарарык туюлдо.

Виктор АЛЕКСАНДРОВ.
Российская Газета.
22.09.2015.

ТЫШЫНДА ЖЕРЛЕШЛЕРИБИЗ

Балалага кьууанч кьайтарган доктор

Интернетде медицина форумда бизни тышында ишлеген жерлешлерибизни тизмеси барды. Анга кьарай келгенимде, Бачиланы Владимирни жашы Станиславны атын да кёреме. Кесин таныйма, алай Нальчикден бир тиширюу жашчыгыны кьууугу ауруп, мында иги эталмагъандан сора, аны табып, андан болушлукъ излегенин билеме. Ол а, аурууну тюз тохташдырып, анга жарарык багъуу амалла да табып, сабийни саулуугун кьайтарганды.

Дагъыда Интернетде Станиславны юсюнден жазылган оюмлага кёре, ол кплеге болушханды. Аладан бир-экиси бла сизни да шагъырей этейим: «Бачи улугъа бардым да, кысха заманын ичинде ол мени не зат кьыйнап турганын тохташдырды. Бек тынгылы кьарайды, гитче затчыкны окуна эслемей кьыймайды. Аламат врачды. Не тюрлю болумда да амал таба биледи (2015 жыл 31 август)». «Чынты специалистди. Хар затны жик-жиги бла сорур, диагнозу тюз салгынчы тынчаймаз. Санга не болганын, не этерге кереклисин да аныгъатер. Сорууларынга тынгылы жууалла берир. Мен аны бек жаратханма! (2015 жыл 8 июль)».

Станислав Нальчикденди. Шахарны 19-чу номерли школун тауусханды. Ызы бла Кьабарты-Малкъар кьырал университетни медицина факультетин бошаганды. Москвада Н.Ф.Филатов атлы 13-чу номерли сабий клиника больницада «Сабий хирургия» специ-

альностьха кёре ординатурага киреди. Андан сора эки жылы аспирантурада окъуп, 2001 жылда сабий урология жаны бла кандидат диссертацияны жетишимли кьоруулайды.

Аны хазырай туруп, жаш 600 саусуну тинтип, кьууукъларында кыяулары болган жашчыкъланы аурууларын лапароскопия амал бла тохташдыруу хайырлы болганына ийналдырганды, башхаланы да туюндюргенди. Диагностика лапароскопияны болушлугу бла алынган шартлагъа таянып, багъ-

ыууу амалларын кёрюзтгенди, ол санда хирургия мадар бла да. Энди аланы Москвада Филатов атлы сабий клиника больницада, 38-чи номерли ДКБ-ни сабий хирургия бёлюмюнде, РДКБ-ни урология бёлюмюнде жетишимли хайырланадыла. Диссертация ишни материаллары студентлеге тамата курслада лекциялада бла семинарлада окуладыла.

Бусагъатда Станислав Москвада Рентгенорадиология жаны бла илму арада тамата илму кьуллукъчуду.

Бийик класслы специалистди. Кьууукъ бла байламлы аурууладан тёрели хирургия амал бла эмда лапароскопия техника бла да багъады.

Ол ишлеген бёлюмде 17 ундурукъ барды. Бир жылга мында 200-300 саусузга багъадыла. Бери кьуру Москвадан угъай, Россейни башха регионларындан, ол санда Кьабарты-Малкъардан, аны кьой, жууукъ эмда узакъ тыш кьыралладан да сабийлени келтиредиле.

Мында тюз диагноз салырга эмда багъуу амалны табарга аламат лаборатория онгла эмда эндоскопия техника бардыла. Сёз ючюн, бу арада томографияны аллай тюрлюсю барды, адамны ичиндеги органланы бла кьан тамырланы шарт кёрюзтген.

Станислав билимин, усталыгын да ёсдюргенлей турады. Артыкьда врачла бир жеринде тохтап турууну дурус кёрмейди. Кеси да кьуру урология бла чекленип кьалмайды, онкологиядан багъууну да хайырлы амалларын излейди. Илму тинтиулерин бардырады, кесибизде, башха кьыраллада да, ол санда Австрияда, Чехияда бла Польшада, тюрлю-тюрлю конференцияла, семинарла, лекцияла кьытышыла, курслага жюриюдо. Доктор диссертациясын хазырай, ата журтлу, тыш кьыраллы илму жыйымдыкылада бла журналлада тинтиу ишлерин (24-ден асламы чыккъанды) басмайды.

ТЕКУЛАНЫ Хауа.

ТАРЫХ ЫШАНЛАРЫБЫЗ

Кийим тукъумну билдирир

Хазнабызны сакълап
Озгъан ыйых күн Абхазия майданда Адыганы (черкесле-ни) кюнне аталып, сейирлик кёрмючле кюралгъандыла. Хар муниципалитет, къошла къурап, келгенлеге халкъларыны адет-тёрелерин, кийимлерин, аш-азыкъларын эм кёп башха затланы кёргозтгендиле.

Анда Элбрус районну келечилери да бар эдиле. Тырныаууз шахарда Маданият юйде болган музейде ишлеген Толгъурланы Анжела, Локияланы Фатимат, Этезланы Таулан да, аланы арбаз-

ишни къолгъа алгъанла бардыла. Къабарты-Малкъар къырал университетде Отарланы Керим атлы маданият ара, «Эльбрус-ид», «Къайсыннга жюз атлам» деген фондла, энчи Тетууланы Хадис не къадар жумуш тамаглап барадыла. Ала тилибизни усталары, кийизге, жамычыгъа хунерликлери болган адамларыбыз, жазычуларыбыз, журналистлерибиз бла да школчуланы бла студентлени тюбешулерин, сейирлик фестивалыла, оюла къурайдыла. Ол а кесини хайырын кёргозтеди.

ларын жокълагъанлаге миллиебизни кийимлери бла, сейирлик хабарла айта эдиле. Сёз ючюн, Бухарадан келтирилген чилле жаулыкъгъа юч жюз жылдан артыкъ болады. Алтын эмда кюмош халыла бла накъышланган ёрге жаннга уа, муну адам къолу бламы этгенди деп, иги кесек къарап туруп эдинг. Тишируула эм эр кишиле къысхан кюмош беп баула да –тауушлыкъла. Ма ала бла малъкарлыланы тарыхын, адет-тёрелерин, жашауун-турмушун да билдирге боллукъду.

Сау болсунла ол башында атлары сагъынылган тишируула, ала миллиебизни багъалы хазналарын сакълаугъа кеслерини юлюшлерин къошадыла. Аланы эсге салып туруу артыкъда жаш адамлагъа биоюнлюкде бек керек болуп турады.

Насыпха, арт заманда ол

Хар тайпаны -
кесини энчилиги

Мен да биоюн унутулган адет-лерибизни бир-экисин эсге салыргъа сөөме. Эрттеден бери келген тёрелерибизге эс буруп къарасакъ, алада сейир затла кёлдөле. Сёз ючюн, тукъумланы кеслерини тамгаларындан сора да, тепсеулер, тереклер, ол угъай эсенг, чепкенлерини энчи тюрсюнлери да болгъандыла. Тукъумда тамата эр кишилени, тишируулары, жаш адамланы, жангы юйдегили болгъанланы, къаратонланы - хар бирини да энчи тухтулары бар эди. Ныгъыш къартла жолда келген адамны къайсы тайпадан болгъанын аны кийген кийими бла биллп да тургъандыла.

Гыранчалада, жыйрыкълада, кямарлада салынган накъыш-

лагъа кёре, ол адамны къайсы тукъумдан болгъанын билгендиле, дагъыда биймиди, къулмуду, келинмиди, къызмыды, таматамыды, кичимиди... Жаш къызланы, баш иелери болган тишируулары, тул къатынланы, жаш келинлени башларына къысхан жаулыкълары окъуна аланы кёп ышанларыны юслеринден хабарлагъандыла. Андан сора да, хар бирини да кямарларыны тыш кёрюмдюлери башха болгъанды.

Бёрклени юслеринден айтсакъ, аланы да кеслерини энчиликлери бар эди. Жаш къызла кийгенле эрге барган тиширууларыкъыладан эсе алаша болгъандыла. Эрге бармагъанланы къоллукъларыны этилгенлери да башхаракъды.

Жыйрыгы бла
таныды

Бизни эрттегили адамларыбыз кийимлеге уллу магъана бергенлерине ма бу таурух да шагъатлыкъ этеди. Бир жол бир бийни жалчысы, малланы сюрюп келе тургъанлай, сууну жагъасында биреуню кёреди. Къатына баргъанда, бир тишируу алайда, да сойланып тура эди. Жылчы ёлжюню акъырын бирси жаньна айландырып, къарап кюрешди, алай танылмайды.

Аны жамычысына чулгъап, ат боюнуна салып, элге алып келеди. Кире-кирмез ёмюрю уучулукъ бла кетген биреу аллына тюбеп къалады. Жалчы ишни болумун

айтханда, ол ат боюнунда жамычыны артха къайырып къарады да, ол тишируу къайсы тукъумдан болгъанын айтып берди. Жалчы, сейир этип, аны къайдан билгенин соргъанда, ол анга тёреде бола келген кёп шартланы туура этди.

Адетни бузаргъа
жарамагъанды

Мен халкъбызда эрте жюрюген адетледен бек сейирлиги бла да шагъарей болганма. Къуанч барган заманда тёрде олтурган таматала, ортагъа ёч салып, тюрлю-тюрлю эришмеле, оюла къурагъандыла. Аны къытхан жаш къолайлы тукъумдан болса, ол юйдегили тюрлю эсе, анга тойда олсагъат окъуна кыз сайлап, биринчи къурманлыкъ малны алайда союп, сыппалыкны уа тёрде олтурганладан бири мыдыхха жетдиргенден сора, къол жаулыкъгъа юч тюрлюмчек этип, сөөкни анга чулгъап, асырап къойгъандыла.

Ол къол жаулыкъну уа жангы юйюрге босагъа юсюнде бергендиле. Юч тюрлюмчекни магъанасы уа бу болгъанды: «Жаш тууса, юч затха уста болсун: уучулукъгъа, жерчиликке, малчылыкъгъа. Аланы барысын да билсе уа, ма ол тюрлюмчекле кесин къатдырып, къолундан иш ёлгенин кёргозтсон. Къыз тууса, юч затны билсин: юй муркъусун эбине жетдирсин, от жагъаны суутмасын, тукъумну урлукъсуз къоймасын.

Адетлеге алгын бек къаты болгъандыла, аланы бузгъаны да кечмегендиле. Анга ма бу таурух да шагъатды. Бийни жангыз къызы жаньна кюркюулу ауруудан сау къутулгъанына атасы уллу къуанч этеди. Ары эл-эпледен кёп адам жыйылады.

Тёрде олтурган къартла уа, биягъыча, такъбилек оюннга ёч салдыла. Оюн башлангъанда, бий туруп: «Тёрдегили ёчлерин ким къытса да, анга байлыгъымы жартысын, тор атымы тайын, сабанымы теш жаньн, сора жангыз къызымы берликме», деди.

Чомартлыкъ бла
тюзлюк

Жашланы къайсы бири да бийни къызын алгырга уллу къаст этдиле. Алай аланы насыпллары тутмады. Ахырында бир жалчыны жашы, ёчно бий анга жарлы болгъанына къарамагъанлай саллыгъын билгенде, тёрню аллына барып, хар жорукъну да толтурду. Бий, не этерин билмей, амалсыз болду. Ол заманда къартладан бири, ёрге туруп: «Тёре кимге да тёреди. Жашха ёчно сал, жолуна барма къой. Биз а андан ары ишибизни бардырайыкъ», деп, сёзюню чорт кесди.

Жыйылгъанла бары да къарт жанлы болгъанларында, бий тёрере къажу сөөлалмады. Жаш да, ёзденледен болмагъанлыкъгъа, сырдан чыкыгъанын, адамлыгъын кёргозтеди. Жерден, мюлкден да анга тюшгенин къолайсызлагъа юлешеди, къызын уа атасыны эски юйючюне алып кетеди.

Той этип, жууукъ юлюшле бир бирге танышыр халда бара-келе башлагъанда, жашны анасы бийни юйюнде налат тамгъаны (къан телеуно белгисин) кёреди. Ол къайгыгъа къалады, алай, жашны къуанч кюнюнде жюрюгин къалай мудах этейим деп, жукъ айтмайды.

Жаш анасы бла атасы мугурайып тургъанларын эслейди да, сылтауун сорады. Ишни болушун билгенде, тойну тохтатдырып, налат тамгъаны халкъгъа кёргозтеди. Тёрере уллу магъана берген жамаут бийни элден къыстап, оюнуу жалчыны жашына буорады.

**ХОЛАЛАНЫ Марзият.
Суратланы автор алгъанды.**

Акция

Жорукъланы мультфильмлени
жизитлери ангылатадыла

Нальчикде биринчи классланы юч жюздөн аслам окъуучусу жолда жюрюню жорукъларына юйретген мультфильмлеге къарагъандыла. Акцияны ГИБДД-ны инспекторлары шахарда кинотеатрланы бири бла бирге бардырадыла.

Сабийчикле мультфильмлеге къарагъандан сора уа инспекторла алагъа лекцияла да окъуйдула. Алагъа жолдан къалай ётерге кереклисин, пассажир транспортда жюрюгенде жорукъланы, машиналада

къоркъуусуз баула бла хайырланьгъа тийишли болгъанын да ангылатхандыла. Школчула уа инспекторлагъа соруула бергендиле эмда жолда жорукъланы бузмазгъа сёз бергендиле.

Тюбешулеге устазла, ата-анала да къатышхандыла. Инспекторла мультфильмлени Нальчик шахарны битеу школларында биринчи классланы окъуучуларына кёргозтюрге муратлыдыла.

Бизни корр.

Соруу

Ахча кытлык кыса, башха жарсыула да чыгъа башлаганлай, не тюрлю кыралда да билгичле кеп жайылганларын жашуу кергюзтгенди. Ма шендо да алай болганнга ушайды. Тегеринге кьарасанг, адам ишти излейди, ауругьаны этеди, эрге баралмайы турады, келинин неда киеуюнню жаратмайды-тюзюнлей «устагъа» барады.

Ала уа барысына да асламысында бир затны айтып турадыла: санга хыйны этилгенди, жууукларындан-тенглеринден сени суймеген адам ызындан болуп турады. Бу кюнледе биз, бир кьауум адамгъа тюбеп: «Сиз билгичлеге ийнанамысыз?»-деген сорууну бергенбиз да, ма быллай жууапла эшитгенбиз.

Сиз билгичлеге ийнанамысыз?

НАРШАУЛАНЫ Мадина, «Къабарты-Малкъар» телерадиокомпанияны бөлюмюню редактору:

-Билгичлеге бир заманда да бармагьанма, алагъа ийнанган да этмейме. Жууук, тег ауруса, бирле бек алгъа врачладан эсе, алагъа барадыла да, мен аланы ангылапмаймы.

ЕЗДЕНЛАНЫ Керим, шофёр:

-Бир жол анам ауруйду да, врачлагъа элтеме. Ала, кьолларындан келгенича, багъадыла, болницада да жатдырадыла. Болсада анам арыкьдан арыкь, кьарысуз бола, тауусула барады. Мен, аны кергюзтмеген, элтмеген врачым кьалмайды. Андан хайыр чыкьмайды.

Бир жол кьоншубуз бир билгични адресин береди. Мен мычымай, аны юйюне барып, аны юсюндөн айтма. Ол а суратын сураиды. Кергюзтеме. Шеша бла бир суу да береди да: «Бар юйюнге, кьарап тур, ол бир кесекден аягъы юсюне болмаса», - деп ашырады. Тюзюн айтсам, алгъа ийнанмагьанма, суу неге жараркьды, ол кьалай бла иги этерикди анам деп. Болсада, билгичден алып келгеними да айтып, саусузгъа береме. Ол а аз-аздан керти окуна аягъы юсюне болду. Врачланы алгъадан бакъгьанларымы огъесе анымы ол билгичге ийнанамы жарадыла, ким билсин? Кьалай-алай болса да, мен арсарлы болганлай кьалганма.

АХМАТЛАНЫ Фатимат,

Санкт-Петербургда юридический университетни ючюню курсуну студенти:

-Онбиринчи классны бошап, ЕГЭ-леге хазырлана тура эдим. Жайны исси кюню эди. Анам, башхала да арбазда салкында боладыла. Мен танымгагьан бир ауазны эшиттеме. Чыкьсам, чыганы тиширыу олтуруп тура эди. Мени кергенлей: «Былайгъа келчи, санга бир айтыргьым барды», - дейди. Мен а: «Да ийнанмайма сора уа», - деп жууаппайма. «Алай болсада, айтайым, сен бусагъатда экзаменлеге хазырлана тураса, быйыл бийик билим алырга окуугъа кираллыкь тойюлсе, кесинги кьыйнамай окууна кьой», - дейди.

Ол жыл керти да киралмадым. Экинчи жыл а кирдим. Андан сора да, ол манга кеп затла жоралагьан эди, ала ол айтханча боладыла. Анга дагъыда бир тюбесем, бек сюерик эдим.

ГАБАЛАНЫ Сакинат,

юй бийче:

-Эртте болгьанды бу иш. Кьоншуларым бла бизни арбазда олтуруп тургьаныбызда, бир чыганы кьатын келип, негерлерибден бирине: «Мен санга карт салыргъа кереким», - дейди. Ол а унамайды, артха туракьлайды. «Бош тураса артха, мен санга кертисин айтып берликме. Аханг да керек тойюлду, жаланда манга тынгыла, мен айтханни эт, сокьуранмазса», - дейди.

Аны алай базынуулу селешгенине, биз да кьадалып, оххо да, салдыр, дейбиз. «Сени эки баранчугунг барды (алай аны жашларына айтханды). Аладан бирине кьатыннга бир кьара жияян кирип келикди. Ол сени жашауунгу кьысхартырыкьды. Сен кичи жашынг бла жаршаргъа кюреш», - дейди.

Чыганы кьатын кетеди, кьоншум а: «Мени алыкьа жашларымы юйдегиле этер акьылым жокьду. Аланы жыйырма жыллары да жетмегенди, этюрюк айтды да кетди», - деп кьыйгьанды.

Бир жыл да озмай, кьоншубузу юйюне келин келеди. Арыкь суу, эриши, чачы, бети да кьара. Юч жылдан а башха жашы да юйдегиле болады. Эки келинин араларында дауураа чыгып башлайдыла. Уллу келин гитчеге не аманыкь этерге да угъай демейди. Ол да келкьалдысын келип кьайын анасына айтады.

Бу тиширыу а не этсин, эки отну арасында. Эки жашдан бирин кьалай сайласын. Алай бла ауруу табып, ёлуп кетеди. Сора ийнанма да турчу билгичлеге.

ХАПАЛАНЫ Аслан,

спортчу:

-Боюумда дууам барды, аны гитче заманымда аппам такьгьан эди да, бюгон да тешмей жюрютеме. Ансыз эришиуге кьатышмаймы. Ол манга болушханьна ийнанымпа. Билгичме дегенлеге уа ышанмаймы.

БОТАШЛАНЫ Сафарият,

пенсиячы:

-Билгичме деп бир тиширыу, фатарына келип, мени тонагьанды. Сора мен алагъа ийнанамы? Ала адамланы келзериине ау жайып, дуньяны этюрюклерин айтып, алдап кетедиле. Бир кере алдатханма кесимин, энди бек сакьма.

АЗАМАТЛАНЫ Лиза,

юй бийче:

-Кесим шагъат болгьан бир ишни юсюндөн айтайым. Кюнлени биринде арбазгъа чыганы тиширыу келеди. Босагъадан атлагьанлай, юйюгюзге хыйны этилгенди, аны тазаламасагьыз, иш кыртыды деп кьоркьутады.

Юйюне иеси, анга ийнанып, башы кьайгьыгъа кьалады. Чыганы кьатын а хыйныны тешер ючюн ахча, кьара тауукь, акь кьумач, акь кьагъат, ийне да керекди, дейди. Аланы анга олсагъат тапдырадыла.

Ол а, аланы жыйышдырып, ийнени жашырын жерге атады, сора андан чыгьаргьан кибики этеди да: «Ма бу эди сени юйюнге этилген хыйны, мен тешдим. Манга дагъыда бир ахчачыкь узатсанг, мындан ары бир тюрлю палах мермезча дууа жазарма», - дейди. Юй бийче ахча да, кьолунда алтын жокьозгун да тешип береди.

Басмагъа **ХОПАЛАНЫ**

Марзият хазырлагьанды.

МА САНГА!

Ит иесин атып ёлтюргенди

Быллай кьужур зарауатлыкьгъа «Болургъа амалы жокьду!» дейди. Пермь крайда Березники шахарда жашагьанла – барып тохтагьан уучула 49-жыллыкь Сергей Соломатов, аны кьарындашындан туугьан 35-жыллыкь Валерий эм юйорню шуху – тайгагъа атлангьандыла. Валерий биргесине сюйген орус эгер итни (аты Карат) алгьанды.

Солургъа тохтагьан жерде Сергей, нек эсе да ушкогун кьабына салмай, жерленген ТОЗ-34 эки атылгьанны терекге сюеп, рюкзакны ачып башлады. Ол такьыйкьда Карат чабып жетди да эм кьапдырыу тилеп тебериди. Сора, бир жанына секирип, жерленген ушкокга тюшдю, аягъы бла уа сампалны басды. Алайдан бир-эки метр узакьлыкьда итни иеси сюелип тура эди. Чечме аны тюз да боюнуна тийгенди. Жаш адамны сау кьалыргъа бир амалы кьалмагьан эди.

Сынаулу уучула башларын силкейдиле: ушкокку сакьлауучгъа салмай, бир жанына атып кьуюу

– ол жакхилликди. Интернетде уа жамауат кьызыу сюезди: ким биледи, кишиле тенглерин кеслери ёлтюрюп, айыпны уа тилсиз итге салып кьыйгьан болурламы?

Болсада тинтиучоле, иш этип, ёлтюрюу халарны кетергендиле. Аны сылтау – араларында дау болмагьанды, ала онбир жыл шухьлукь жюрютедиле.

Ишеклик кьалмаз ючюн, биз следовательле бла бирге уллу сююу иш тындыргьанбыз. Право сакьлауучула уа бир ненча магьаналы экспертиза бардыргьандыла. Кьарауну эсеплерине кере, оноу этерикдиле – уголовный иш ачаргъа неда ачмазгъа.

Валерийни юй бийчеси эм гитче кьызыгьы кьайгьандыла, дейдиле негерлерди. Айтыргъа, тул кьатын Каратны юйюне алыргъа унамагьанды. Анга жуууклары кирип жер тапхандыла. Парий а сынсийды, хазна ашамайды эм дайым эшикге кьарап турады: иесин сакьлайды...

Алёна ОВЧИННИКОВА.

Полиция

Нарткьалаган Краснодаргъа жетгенди

РФ-ни МВД-сыны «Урванский» бөлюмюню кьуллукьчулары юйюндөн кьачып кетгенни Краснодарда тапхандыла. Июльдан бери аны ата-анасы жашларыны кьайдагьысын билмей тургьандыла.

Полициячыла бардырган излеу-тинтиу ишледен сора Нарт-

кьаладан 17-жыллыкь акьылба-бөлюмюню кьуллукьчулары юйюндөн кьачып кетгенни Краснодарда юсюне чыкьгьандыла. Бусагъатда право нызамны сакьлауучула ол юйюндөн нек кетгенин тохташдырадыла, аны бла эмда ата-анасы бла профилактика ушакьла бардырыладыла.

Наркотикле

Бир кюннге - 800 грамм марихуана

РФ-ни МВД-сыны Черек районда бөлюмюню полициячылары Огьары Малкъарда юйледен бирин тинтгенде, аны тюбюнде кырдыгы бла чулгьам тапхандыла. Экспертиза тохташдыргьаныча, ол марихуана наркотик эди, ауурлугу 314 граммгъа жетген.

Ол кюн дагъыда «Прохладенский» бөлюмюню полициячылары Благовещенское элден чыкьгьан жерде ВАЗ-2110 автомобильни тохташдырадыла. Кишпек элден 30-жыллыкь водителни машинасын тинтгенде, аны багажнинде да чулгьам табылгьанды. Экспер-

тиза аны марихуана болгьанын тохташдыргьанды. Аны ауурлугу 285 граммдан аслам эди.

Андан сора да, аллай у Терекде юйледен биринде да табылгьанды. Аны ауурлугу 143 граммды. Май районда уа 44-жыллыкь эр киши ёрге жаныны хуржунунда 32,2 грамм марихуана алып баргьанда тутулгьанды.

Алай бла бир кюнню ичинде полициячыла 800 грамм наркотик сыйыргьандыла. Бу шартла бла байламлы уголовный ишле ачылгьандыла.

Бизни корр.

Жер-жерли самоуправление Совети эмда Черек муниципал районну жер-жерли администрациясы Огьары Малкъар элни администрациясыны таматасы **АТАБИЛЛАНЫ** Асланны жашы **Абдулла** замансыз ёлгенине, уллу бушуу этип, кьайгьы сёз бердиле.

Быйыкьыла гараскан

26 сентябрьден 3 октябрьге дери

Кьочхар. Аз затдан да ачуланып тохтамагьыз. Жаланда сабырлыкьны болушулгуу бла келликдиле ишигизде, юйюрюгюзде да ырахатлыкь, жетишимле да.

Тана. Тилеклеригиз бла ишигизде таматаларыгьыны жанларындан тойдуруп турмагьыз. Сакь болугьуз, эшитген затыгьыздан хыйсап этерни аллында иги сагьышланыгьыз.

Эгизле. Сизге тап кезиуду. Солуугъа батлыгьыз, юйренген холыгьыны, жашуу болумугьузну торлендиригиз. Сюйген адамыгьыз бла бир жары барыгьыз.

Айрычабакь. Байрым кюн насыбыгьыз туторыкьды. Кьуллукьда кетюрююню эмда иш хакьгъа кьуюуну юсюндөн таматаларыгьыз бла селеширге бек тап заманды. Алай а оздуруп кьыймагьыз, кьуруда дыгылына кьатылып турууну киши да жаратмайды.

Аслан. Быйыкь кюн ингриликде бир-бир муратларыгьызга жетериксиз. Алай жашауда кьууанчдан сора мудах кезиуде келиучюлерин унутмагьыз. Алайды да, сакь болугьуз.

Кьыс. Ишни юсю бла кьысха жолочулугьузга хайырлы боллукьду. Кертиди, сюйген адамыгьыздан тырманэшитирге, андан айырылыргъа кьоркьуулуду. Алай а келсюзлукь этмегиз, жарашханыгьыз бек хычыуун керюнюрюкюду.

Базан. Сизни эрикдирип бошагьан адамдан айырылыргъа кюрешигиз. Кесигиз да бир кесек сабыр болугьуз, арт заманда асыры терк ачыулансыз эмда огьурсузлансыз.

Акьырап. Юйор кьурагьы бек тап заманды. Не да этип, ол онгун ычындырмалыгьыз. Тююгузну арт болжальга салмагьыз. Жулдаула сизге болушуркьудула.

Марачу. Кьысха заманын ичинде ахча файда тюшюрюк умутугьузга жеталлыкь тойюлсюз. Хыйла башламчылыкьларыгьыздан бири да толлукь тойюлду. Андан сора да, эрттеден болжалга салынып тургьан юй жумушларыгьыны кьолгъа алып заман болгьанды.

Текемийюз. Бу ыйыкьда сизге бек магьанала оноу этерге тюшерикди. Кьаууалагъа кирмегзе кюрешигиз. Кесигизни саулуугьузну сакьлагьыз, башхаланы да аягыз.

Суукьуй. Сиз бир адам бла таныхырыкьсыз, аны асыры жаратхандан, ол байламлыгьыгьыз узакьга созулукьду. Анга саугъа алыргъа, тюрлю-тюрлю жерлеге элтирге ахчагьыны кьызгьанмагьыз.

Чабакьла. Бу ыйыкьны шошлукьда ётюрюрге кюрешигиз. Келле сизден башламчылыкьла сакьлайдыла. Байрым кюн ингриликде сюйгенгиз бла тюбеширден артха турмагьыз. Эрикенигизни кетерирге онг чыкьгьанды да, аны ычындырмагьыз.

АДАМ ЭМ ТАБИЙГЪАТ

БЫЗЫНГЫ ЧЫРАННГА ЖАЯУ ЖОЛЧУКЪ БЛА

Бызынгы чыраннга элтген экология жол Россейде бек бийик орналганладан бириди. Анга къудуретни сакълау ниетлерин жайыуу эмда табийгъатны жашырынлыкъларын билиуно жери деп, таукел айтырга боллукъду. Ол аны бла ётгенлеге кючкъарууларын чыныкъдырырга эмда билимлерин да ёсдюрюге себеплик этеди. Экология жолу ачаргъа деген акъыл къалай бла келгенини эмда ол не хайыр берлигини, аны келир заманыны да юсюнден Къабарты-Малкъарны бийик-тау заповеднигини директоруну орунбасары Газайланы Хажи-Мурат айтады:

— Экология жол табийгъатны къоруулауу къыйматлы амалларындан

билдириуле эмда жолоучулагъа жорукъла бла щитле, орнатылгъандыла. Ызны узунуна бийикликини, жер-жерли жаныуарланы бла битимлени юслеринден билдирген табличкала салыннгандыла. Къоркъуусулукъгъа, тегерекде къудуретни кеп тюрлюлюгюне, адамлагъа тап онгла къураугъа энчи магъана берилгенди.

Маршрутну узунлугъу 1,5 километрден артыкъды. Аны эки жанында да тюрлю-тюрлю терекле, юлкюле, гюлле, кырдыкла да ёседиле. Аланы бир-бирлери жаланда мында тюбейдиле эмда Къызыл китапха киргендиле.

Экология жол тенгизден минг метр бийикликде башланады да, тауу су-

бириди. Ол аны тинтирге, болумун билдире онг береди. Аны бла баргъан адам эшитген, кёрген затларын тюрлю-тюрлю илму ишледе хайырланьгъа болады.

Бызынгыда экология жолу юсюнден айтханда, аны ачыуу башламчылары заповедникде ишлегенле болгъандыла. Бек алгъа ала РусГидро ОАО-ну ишчилери бла бирге план жарашдыргъандыла. Уллу Чыраннга дери кётюрлююп, жолу тынгылы тингендиле, жолоучулагъа кёргюзтюрге боллукъ объектлени, тохтап къарарча эмда солурча майданчыкъланы, билдириуле, белгиле салынырча жерлени да тохташдыргъандыла. Андан сора картосхема жарашдырылгъанды, ары уа заповедникни Бызынгыда кесеги бла байламлы битеу шартла киргендиле.

Алай бла Бызынгы чыраннга элтген экология жол башланган эмда бошалган жерледе тюрлю-тюрлю шартла бла, ол санда маршрутну юслеринден

бальпий кесеги бла озуп (1400-2700 м.), тау жайлыкъларгъа дери барады. Не къадар ёрге кётюрюле барсанг, аллынгда тюбеген битимле да тюрленедиле.

Кырдыкны бийиклиги бир метр чакълыгъа жетеди, къайын, чертлеуюк, жерк тереклеге тюбейсе. Залыкъылды (рододендрон), аны къатында ёсюучю къара эмда къызыл ишхилди, башха битимле да жайылыпдыла. 1600 метр бийикликде кенг чапыракълы, 2400 метрге дери уа нарат терекле къалын ёседиле.

Жаныуарны дуниясы да байды. Бутийреледе чыпчыкъладан кавказ уларны, жаз тауукъланы бла кавказ кеклики кёрюрге боллукъду. Турла кийик эчкиле да бардыла. Кавказ жугъутургъа заповедникде артыкъда сакъдыла. Ол жаланда Кавказда тюбеген жаныуаргъа саналады эмда халкъла аралы Къызыл китапха кийирилгенди. Алагъа къараргъа сюйгенлеге кётюртме ишленгенди, анда подзорная труба да салыннганды.

Бызынгыда заповедникни асламысы бузла басып тургъан тауладыла. Баш сыртха аты кенг айтылган къабаргъа киреди. Аны узунлугъу 12,5 километрди. Ол Гестол (4859 м.), Къатын-Тау (4858,8 м.), Жангы-Тау (5058 м.), Шхара (5068 м.), Ш.Руставели атлы пик (4859 м.), Ляльвер (4355 м.) тау тёппеледен къуралыпды. Аны жанындагы сырт да бийиклиги бла Баш сыртха озурмайды. Анга да Дых-Тау (5204 м. —бу заповедникни бек бийик

экология жол тауусулады. Бусагъатда аны тапландыруу, дагъыда информация объектле къошуу жаны бла ишле бардырыладыла.

Заповедникни къуллукъчулары жууукъ заманлада табийгъатны кабинетин да къуаргъа мурат этедиле. Ол жол башланган жерде орнатыллыкълды. Анда жолоучулагъа къошакъ халда кеп затны юсюнден билдирге боллукъдула.

Алай бла экология жол табийгъатны къоруулауу бла байламлы жарыкълан-

тёппесиди), Къоштан-Тау (5152 м.), Мусос-Тау (4421 м.), Пушкин атлы пик (5033 м.), Мижирги (5025 м.) киредиле.

Заповедникде 256 чыран барды, алдан 194-сю бек уллуладыла, хар бири 10 гектарны тутады. Бек деменгиле уа Уллу-Чыран саналады. Аны узунлугъу 18 километрди. Бызынгы чыранда

дырыу иши бардырырга, сабийлени къудуретге сакъ болургъа, адеп-къылыкългъа юйретирге, педагоглагъа бла окуучулагъа табийгъатны кесинде окутуу-юйретуу ишден сынау жыйышдырырга онг берликди.

Басмагъа **ЮСЮПЛАНЫ ГАЛИНА** хазырагъанды.

Учредитель: Къабарты-Малкъар Республиканы Парламенти бла Правительствоу

**Баш редактор
АТТАЛАНЫ ЖАМАЛ**

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

БЕШПАЙЛАНЫ Муталип
(баш редактору орунбасары)
ТЕКУЛАНЫ Хауа
(баш редактору орунбасары)
ТОКЪЛУЛАНЫ Борис (жууаплы секретарь)
САРАКУЛАНЫ Асият
ТИКАЛАНЫ Фатима

ТЕЛЕФОНЛА:

Редактору приёмный - 42-63-01. Баш редактору орунбасарлары - 42-38-21, 40-04-82. Жууаплы секретарь - 42-66-85. Секретариат - 40-93-62. Корректорла - 42-63-52.

Газет Басманы эм асламы информацийны эркиндиклерин къоруулау жаны бла Къабарты-Малкъар регион инспекцияда 1994 жылда 14-чю июнда регистрация этилгенди.

Регистрация номер —Н—0066. Индекс - 51532

Газетни басмагъа КъМР-ни Басма эмда асламы коммуникацияла жаны бла къырал комитетини компьютер службасы хазыр этгенди.

Газет "Тетраграф" ООО-ну типографиясында басмаланганды. Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 33

Номерге графикте кёре 19.00 сагъатда къол салынады. 20.00 сагъатда къол салыннганды.

**ГАЗЕТНИ НОМЕРИН
ЧЫГЪАРГЪАНЛА:**

Текуланы Хауа -
дежурный редактор;
Кетенчиланы Зульфия -
жууаплы секретары орунбасары;
Зезаланы Лида -
(1, 2, 3, 4, 5, 6-чы бетле),
Бийчеккуланы Жаннета -
(7, 8, 9, 10, 11, 12-чи бетле) -
корректорла.

Тиражы 2100 экз. Заказ № 1620

РЕДАКЦИЯНЫ ЭМ
ИЗДАТЕЛЬНИ АДРЕСИ:

360000, Нальчик шахар,
Ленин атлы проспект, 5

электронный почтасы:
elbor_50@mail.ru